

մու հռովմէականաց վարդապետութիւններուն մէջ եղած խանգարմունքը ինչպէս որ պէտք է ցուցնելու:

(Ի Երուսաղէմ)

Գ. Ա. Ա.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴԱՍՏԵԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ.

(Շարունակում է)

ԵՐԿԻՐ.

Մինչդեռ երկինքը հոգեղէն եւ լուսանիւթ բնակիչներով կատարելապէս զարդարուած էր, երկիրս տակաւին աներեւոյթ եւ անպատրաստ խառնաշփոթ գրութեան մէջ կկենար:

Երկիրս աներեւոյթ լինելուն պատճառը անդունդի վրայ տիրած խաւարն էր, որ լուսոյ գոյացութեամբը փորատեցաւ, եւ երկիրս իր մասերովը տեսանելի եղաւ. իսկ անպատրաստ լինելու պատճառը ջրով շրջապատած լինելն էր: Երբ որ Աստուծոյ հրամանաւն ջրերու մէջ անջրպետութիւն եղաւ, մի մասը օդին մէջ շոգիանալով ամպի ձեւ ստացաւ եւ միւս մասը ցած տեղերը վաղելով ծովերը՝ լճերը՝ եւ գետերը ձեւացան. այնուհետեւ ցամաքը անմիջապէս պատրաստի եղան ծառեր՝ բոյսեր եւ այլ գոյացութիւններ արտադրելու:

Մովսէս, որ այս մեծ հրաշակերտիս պատմաբանն է, կտսէ, թէ Աստուծոյ հոգին ջրերու վրայ կշռէր, Հոգոյն

Աստուծոյ ջրերու վրայ շրջելը՝ նորա իմաստուն խորհրդածութիւնը կհասկըցուի. որ իբր շրջելով մտածարար կգա՝ զափարէր իրեւ իմաստուն ճարտարապետ՝ այն ամեն էակաց բնութեան եւ հանգամանաց մասին, զորոնք հանգերձեալ էր գոյացաբար ստեղծանել: Դառով արարչութեան սկզբնաւորութեանը, սրբազան պատմիչը այնպէս կըստորագրէ, որ իբր թէ, Աստուած որ կարող էր բոլոր աշխարհս իր բովանդակեալ արարածներովը մի ակնթարթի մէջ մի ակնարկութեամբ եւ մի խօսքով առնել, քալ առ քալ յառաջ գնալով վեց օրուան մէջ կատարելագործած է, առաջին օրը լոյս ստեղծելով, երկրորդ օրը ջրերը բաժանելով, երրորդ օրը ծառերը, բոյսերը եւ լն:

Աստուծոյ այս կարգադրութեան նրպատակը, եթէ ուշագրութեամբ մտածեմք, կգտնեմք նորա ամենաբարի կամաց տնօրէնութիւնը, որ ամենայն ինչ իմաստութեամբ եւ զօրութեամբ կարգադրեց եւ ի գործ դրեց, կամելով՝ որ իր բարի կամաց սքանչելի գործքերը արարածոց եւս տեսանելի լինի իր ստեղծագործութեան մէջ օրական միջոցներ սահմանեց. որպէս զի նախընթաց օրուան արարածները ներկայութեամբ հետեւորդինը տեսնելով, ճանաչեն այն ամենաբարի բնութիւնը, որ զիրենք յանգոյսութենէ գոյացոյց: Յօրայ ԼԸ գլ. 7 համարում կգրէ, յորժամ եղին աստեղք ծերք (իմանալու է մեծ մուրակները), ամենայն հրեշտակք աստեղաց (իմանալու է մուրակաց բնակիչները), օրհնեցին զիս մեծաձայն, եւ

ամենայն հրեշտակք իմ գովեցին: —  
նոյնպէս Յննգոց Բ. 19 համարում  
մարգուս ստեղծեցէն զինի: Մովսիսի մէջ  
բերած այլ եւս արարածներ ստեղծելը,  
եւ այն որպէս կարելի է կարծել, իննե-  
րկայութեան մարգոյն, այս մտօք իմա-  
նալու է:

Բաց ի հեթանոս փիլիսոփաներէն քը-  
րիստոնէութեան դարու մէջ եղան մար-  
գիկ, որ երկրիս ստեղծագործութեան  
մասին դատողութիւններ անելով, աշ-  
խատեցին աշխարհիս յոյնչէ ստեղծա-  
նելը հրքել, այսպիսիք էին Պլատոնա-  
կանք, որ Պլատոն հեթանոս փիլիսո-  
փայի աղանդոյն հետեւողք էին, որոնք  
կասէին, թէ գոնէ յաւիտենական մի  
նիւթ լինելու էր, որ նորանից աշխարհս  
գոյանար: — Սոցա կարգումն էր եւ  
Յուստինոս վկայ անուանեալն, որ թէ-  
եւ փոքր ինչ տարբեր, բայց կասէր թէ՝  
աշխարհս անձեւ եւ անկարգ մի նիւթէ  
ստեղծուեցաւ, եւ այն նիւթը յաւիտե-  
նակից էր ընդ Աստուծոյ:

Սոցա այս կարծեաց վրայ երկար խօ-  
սելը աւելորդ համարելով, այսչափս  
միայն բաւական կ'համարիմք ասել: Նախ  
եւ յառաջ բաց յԱստուծոյ, ոչ ինչ չը-  
կար, եւ ինչ որ կ'հաւատամք թէ այժմ  
կայ թէ նիւթ եւ թէ որ եւ իցէ գոյու-  
թիւն, նոքա ամենքն էլ յԱստուծոյ ըս-  
տեղծած են, եւ մի սկիզբն ունին, որ է  
Աստուած: Այս սկիզբն կասուի նաեւ  
սկիզբն ժամանակի, ուրեմն բոլորն էլ,  
որ գոյացական բնութիւն են, յաւիտե-  
նական չեն, այլ ժամանակի ներքոյ ե-  
ղած են իրենց գոյութեամբը:

Մի կարծիք էլ՝ բնութենականաց  
կարծիքն է, որոնք Աստուծոյ գոյու-  
թիւնը ջնջելու մտօք հնարելին, թէ  
երկիրս եւ նորա մէջ ինչ որ կ'աեսնեմք՝  
բնութեան գործքեր են: Այս խելա-  
ցնոր իմաստակաց մոլորութիւնը գիւ-  
րաւ կ'հերքուի երբ որ Աստուծոյ գոր-  
ծելու կերպերուն վրայ նկատողութիւն  
անենք: Յայտնի է որ, Աստուած եր-  
կու կերպ կ'գործէ. առաջինն առանց  
միջանկեալ միջնորդի, ինչպէս արար-  
չութեան գործքերը. երկրորդը միջնոր-  
դով, կամ միջանկեալ միջնորդով, ինչ-  
պէս արարածոց միմեանցից արտագրու-  
թիւնը, կամ բուսոց եւ անկոց յերկրէ  
բուսանին եւլն: Քրիստոնէական սուրբ  
եկեղեցին, սրբոց եւ նոցա մասանց ձեռ-  
քովը եղած հրաշքներն էլ, այսպէս  
Աստուծոյ միջանկեալ միջնորդով եղած  
գործ կ'հաւատայ. նոյնպէս եւ այն  
սրբարար շնորհքները, որ խորհրդոց  
միջոցաւ կը արուի աներեւութաբար, Աս-  
տուծոյ գործքերն են: Վերջապէս, որ  
եւ իցէ արարածների մէջ նկատուած  
օգտակար ներգործութիւններ, որ բը-  
նութեան զօրութեան կարուի, Աստու-  
ծոյ ներգործութիւնը համարելու է, որ  
ամեն մի արարածոց իրեն յատուկ զօ-  
րութիւն տուած է այլոց օգտակար լի-  
նելու:

Մովսիսի այս խօսքը թէ՝ «եղեւ երե-  
կոյ եւ եղեւ վաղորդայն օր մի», միջին  
դարու բնագէտներէն ոմանք կարծեցին,  
թէ երկիրս ստեղծագործութենէն հա-  
զարաւ որ աստիներ յառաջ կար իր մէջ  
ունենալով նաեւ իմացական էակներ,  
եւ թէ մարդուս ստեղծումէն յառաջ

երկար ժամանակ կենդանիներ եղած են երկրի վրայ այժմեան եղածներէն տարբեր. եւ թէ օր աստծոյ, որ Մովսէս վեցօրեայ արարչութեան մէջ մեղ կճանօթացնէ, ոչ թէ քսան եւ չորս ժամ ըստ ժողովրդական աւուր համարելու է, այլ դարերու միջոցներ են, մի գոյացութեանէն մինչեւ միւս գոյացութեան լինելը: Բայ յայսցանէ կասեն եւս թէ երկրիս նախ քան մարդուս ստեղծումն իր դարաւոր յաւիտենական ժամանակի շրջանովը շատ անգամ դանազան դէպքերով իր ձեւ եւ վիճակը փոխելովը փոքր առ փոքր այս ձեւիս մտած է, որ մենք կոտենենք:

Այս կարծիքը հին նախադամեաց կարծիքն է թէեւ, բայց դարուս մէջ փորձառական գիտութիւններով ստուգելով ընդունած են ոմանք, ապացոյց բռնելով Մովսիսի երկրիս համար առած խօսքը, թէ էր աներեւոյթ եւ անպատրաստ. որում եւ կհետեւցընեն թէ, Մովսէս վեցօրեայ արարչութեան պատմութիւնը գրած ժամանակը, երկրիս լինելը յայտնելէն ետքը չի յիշեր թէ որքան միջոց իր աներեւոյթ եւ անպատրաստ վիճակի մէջ էր, եւ ոչ էլ կ'իշէ թէ երկնից կապուտակութեան մէջ լօղացող գնտերը մի ժամանակի մէջ են եղած, թէ այլ եւ այլ, եւ հարկ էլ չկար գրել, որովհետեւ նա իր պատմութիւնը մարդուս հետագոտութիւնը լցնելու համար չէ գրած կասեն, այլ միայն զմեղ աստուածածանօթ անելու, եւ նորա պաշտօնը մեր սրտերի մէջ հաստատելու գիտաւորութեամբ գրած է:

Սոցա այս ապացոյցը որքան որ ուղղակի կերպիւ Մովսիսի պատմութեան դէմ չէ, սակայն անուղղակի կերպիւ Աստուծոյ ամենակարողի իր գործոց մէջ ունեցած մի փորձառութիւնն ցոյց կուտան. որով անհմուտ արհեստաւորի պէս իր ձեռագործի մէջ թերութիւններ նկատելով, պարտաւորած կը լինի այլ ձեւի փոխարկել. կամ թէ երկրիս եւ այլ մոլորակաց ինքնագործ մի կարողութիւնն ունենալ կցուցանեն իրենց ձեւը մի այլ ձեւի փոխակերպելու առանց ամենազօր ձեռին Աստուծոյ:

Թէ որ մարդկային գիտնական խուզարկութեամբ հետզհետէ գտնուած նորատեսակ եւ այլաձեւ քարացեալ կենդանեաց եւ մեծադիր կմախաց գլուխուելուն համար թելադրուած են այս նոր վարդապետութեանց ծնունդ տալ, աւելի լաւ չէ, որ ասեն թէ ջրհեղեղէն յառաջ, որով երկրիս մակերեւոյթը փոքր ինչ փոփոխութիւն ստացաւ, եղած էակները, երկրիս նոր եւ կլիմայի մաքրութեան եւ մարդոց կենաց պարգութեան պատճառաւ ունեցած են յառաջագոյն այն դիրքը եւ ձեւը, որոց համար եւս խօսելով Մովսէս՝ հսկայ անունով կճանաչեցնէ մեզ:

( Ի Երեմ. Գ. Գ. )

ՍԵՐՈՎԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

